

10. fejezet 9. lecke

Összejátszás és versenyszabályozás

1. dia

Összejátszás és versenyszabályozás

Fogolydilemma

		Sundance	
		tagad	vall
Butch	tagad	2; 2	4; 1
	vall	1; 4	3; 3

Összejátszás, kollúzió: titkos együttműködés a felek között „nem fair” piaci előny megszerzése érdekében.

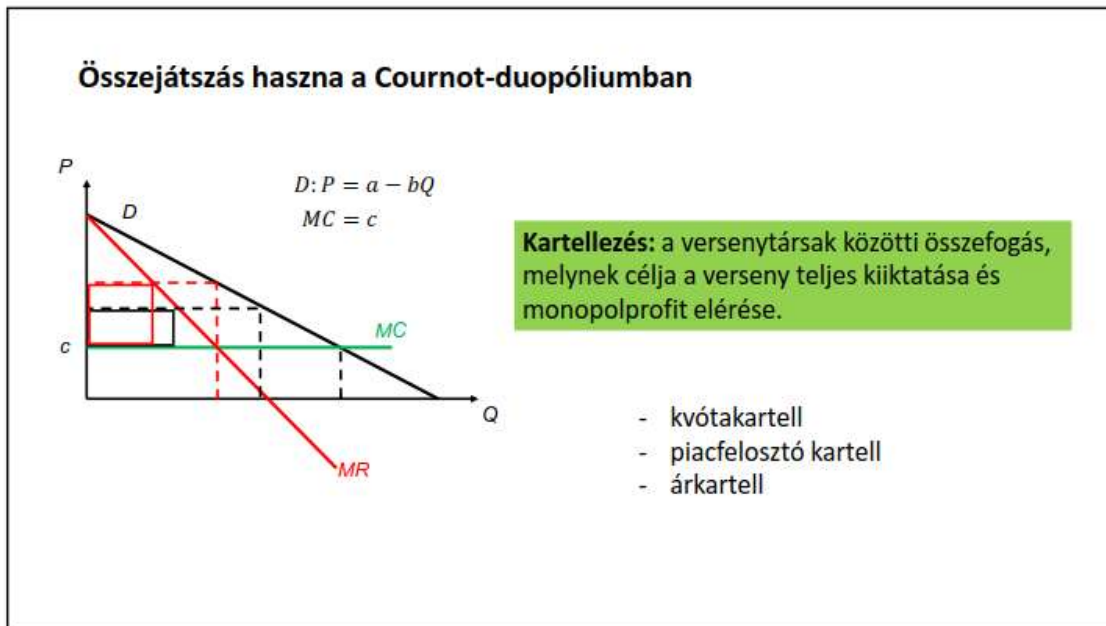
monopólium: kollúzió fölösleges (nincs kivel)
⇓
oligopólium: kollúzió hasznos és lehetséges
⇑
tökéletes verseny: kollúzió lehetetlen (túl költséges)

„Szakmabeli összefüggések, még ha szórakozás és vigadozás volt is a céljuk, majdnem mindig azzal végződnek, hogy a résztvevők mintegy összeesküsznek a közösség érdekei ellen, és valamiféle áremeléseket gondolnak ki.”
(Adam Smith: A nemzetek gazdagsága I. könyv 10. fejezet)

Még egy valamiről kell beszélnünk, ami csak az oligopol piacokra jellemző, az pedig az összejátszás vagy a kollúzió. A játékelméleti alapjainkhoz visszatérve a fogolydilemmában azért jutottunk el ahhoz a Nash-egyensúlyi helyzethez, amihez eljutottunk, mert fontos volt, hogy a rabok ne kommunikálhassanak egymással. Ha összeülhetnek megvitatni a stratégiájukat, még rájönnének, hogy akkor járnak a legjobban, ha mindketten tagadnak. Hogy miért pont az oligopol piacon érdemes összejátszani, azt elég könnyű belátni: egy monopólium nincs kivel összejátsszon, a tökéletes versenyben pedig olyan sok szereplő van, hogy nagyon nehéz lenne mindenkit akár párosával, akár egyszerre tárgyalóasztalhoz ültetni. Túl nagyok lennének az úgynevezett tranzakciós költségek, ezekre majd még az externáliák esetében visszatérünk a 12. fejezetben. Az összejátszás célja minden esetben a verseny önkéntes korlátozásán keresztül a profit növelése. Smith a már oly sokszor idézett Nemzetek Gazdagságában így fogalmaz: „Szakmabeli összefüggések, még ha szórakozás és vigadozás volt is a céljuk, majdnem mindig azzal végződnek, hogy a résztvevők mintegy összeesküsznek a közösség érdekei ellen, és valamiféle áremeléseket gondolnak ki.” (I. könyv 10. fejezet).

Ebben a leckében az összejátszás szükségességét, lehetőségességét vagy éppen lehetetlenségét, és szabályosságát vizsgáljuk meg.

2. dia

Vegyük a Cournot-duopólium esetét! A szokásos egyszerűsített modellünkön belül azt láttuk, hogy ha ez a tökéletes versenyző kibocsátás és ár, akkor a duopol vállalatok egyenként a tökéletes versenyző iparági kibocsátás 1/3-ad részét termelik, ketten együtt 2/3-át egy magasabb áron, és fejenként ekkora, a tökéletes versenyző helyzetnél egyértelműen nagyobb profitra tesznek szert. A Cournot-egyensúly azonban játékelméleti szempontból Nash-egyensúly is, egyik szereplőnek sincs oka attól egyoldalúan eltérni, termeléseik a másik vállalat termelésére adott legjobb válaszok. Pedig ha összefognának, elhatározhatnák, hogy csupán a monopolista termelést termelik, ami a tökéletes versenyző iparági kibocsátás fele, ezen egyenlően megosztoznak, és ha így visszafogták a termelésüket, akkor a monopol áron és a monopol profittal dolgozhatnak, amit igaz, hogy felezniük kell, de még így is láthatóan nagyobb, mint hogyha Cournot-módon versenyeznének egymással.

Az ilyen típusú összefogást kartellezésnek nevezzük. Egy centralizált kartell tagjai megegyeznek egymással, hogy együttes termelésüket a monopolista termelés szintjére csökkentik, így téve szert nagyobb profitra, mint ha versenyeznének. A kartellezés, összzejátszás célja a versenyzők profit-érdekeit sértő verseny mérséklése, kiiktatása. Azért fontos hangsúlyozni, hogy a versenyzők érdekeit sérti a verseny, mert ennek a fejezetnek az 5. leckében láttuk, hogy a fogyasztók érdekeit éppen, hogy szolgálja a verseny, ők jól járnak vele. Az összzejátszással tehát a termelők nyernek a fogyasztók kárára.

Az összzejátszás sokféle formát ölthet. Az egyik lehetséges formája, hogy a termelők megegyeznek az együttes termelésről, illetve éppen, hogy a termelés visszafogásáról, és azt kvótákkal felosztják maguk között. A leghíresebb ilyen típusú kartell a Kőolajexportáló Országok Szervezete, az OPEC. A világ legnagyobb kőolaj-kitermelő országai rájöttek, hogy ha egységesen csökkentik a termelésüket, akkor magasabb világpiaci árat, és maguk számára nagyobb profitot érnek el, mint ha egymás rovására próbálná meg mindegyik ország a maga profitját növelni. A 70-es évek olajválságai ezen összzejátszás sikerének bizonyítékai.

Léteznek piacfelosztó kartellek, amelyeknek az a lényege, hogy egy-egy piacon csökkentik a versengést az által, hogy megbeszélik, hogy melyik piacon melyik termelő legyen az egyetlen eladó, és a többiek vállalják, hogy távol maradnak az adott piactól. Létezik olyan kartell is, ami az árdöntési modellek logikáját követve egységesen magasan meghatározott árakat eredményez a szereplők részéről.

3. dia

Kartelltilalom a versenyjogban

Sherman act 1890: A vállalatok közötti összejátszás tilos és büntetendő.

Bizonyítás?

- Nincs írott szerződés
- Reggeliző kartell
- Whistleblower

DE: Mentesség a kutatás-fejlesztés (K+F) területén történő együttműködés esetén

- Szinergiák
- Erőforrás-pazarlás

Akármilyen kartellről legyen is szó, a végeredmény a fogyasztók megkárosítása. A versenyjog ezért régóta magában foglalja a kartelltilalmat is: a korábban említett összefogások a vállalatok között tilosak és törvényileg büntethetők. A leggyakrabban emlegetett antitröszt-törvény az amerikai Sherman törvény 1890-ből. Ha a versenyhivatal számára bizonyosságot nyer, hogy két vagy több vállalat valamilyen tiltott formában összejátszott, akkor egyrészt a viselkedés beszüntetésére kötelezik a vállalatokat, másrészt kemény büntetéseket szabnak ki rájuk. De a fő bökkenő itt éppen a „Ha”. Hogyan bizonyítható, hogy mondjuk egységes árszabás történt? Nyilván az lenne a legegyszerűbb, hogyha a felek szerződésbe foglalták volna ezt a megállapodást, de persze nem tették, hiszen tilos a kartellezés. Valószínűleg az történt, amit reggeliző kartellnek hívunk: a vállalatvezetők összeülnek egy informális reggelire, vagy éppen golfmeccsre, mellékesen megbeszélik az alkalmazandó árakat, majd mindegyikük visszamegy az irodába, és véletlenül éppen a megbeszélte árat alkalmazza. Az ilyesmikre rendkívül nehéz rájönni, hiszen elvileg akár egymástól függetlenül is kitalálhatták pont azokat az árakat, amelyeket kitaláltak. A versenyhivatalok számos árrögzítési ügyben büntettek már meg vállalatokat a légitözlekedéstől a távközlésen át a söriparig különböző iparágakban. A kartellezést felderítendő a hatóságok még egy praktikát bevetnek, ami szintén a játékelméletre épül: az a résztvevő fél, aki jelenti a kartellmegállapodást a hatóságoknak, és együttműködik velük az információszerzésben, immunitást élvez a büntetés alól. Ez pedig nagy kísértés a résztvevők számára, hiszen ha folyamatosan attól kell tartani, hogy valamelyik

elégedetlen fél informátorrá válik, akkor már inkább érdemes nekem azzá válnom, mielőtt valaki más tenné. A Matt Damon főszereplésével forgatott 2009-es Informátor című film egy nagyszabású agráripari kartell felgöngyölítéséről szól, ahol Matt Damon az egyik érintett vállalat magas rangú tisztviselőjét játssza, aki FBI informátorrá válik, és a 90-es évek elején 3 évig segít nekik információt gyűjteni egy ráadásul nemzetközi kartellezési ügyben. Sajnos végül az informátor is börtönbe kerül, mert kiderül, hogy azért ő maga is sikkasztott egy keveset közben. Jó film, ajánlom mindenkinek!

Szóval a versenyzés helyett összejátszás a vállalatok között tilos, de vannak kivételek. A kutatás-fejlesztés területén például engedélyezett a vállalati összefogás. Vajon miért? Egyrészt a kutatás-fejlesztésben erőteljes szinergiák érvényesülnek: ha mindenki külön-külön akar kutatni, akkor sokkal lassabban fognak haladni, mint ahogy mindenki összerakná, amilye van, és a különböző vállalatoknál meglévő tudáselemek kiegészítenék egymást – ezt nevezzük tudás-túlcserülésnek is, a 12. fejezetben lesz még szó hasonlókról. Továbbá, ha mindenki önmagában kutatja mondjuk a rák ellenszerét, akkor az egyik vállalat eljut a 80%-áig, egy másik mondjuk a 95%-ig, az összes ehhez kapcsolódó ráfordítással, míg ha jön egy harmadik, aki kifejleszti a gyógyszert, és szabadalmat szerez rá, akkor ő lesz a monopolista termelő, a többiek pedig hoppon maradnak. A győztes mindent visz. Az ilyen fajta erőforrás-pazarlást is megakadályozhatja, ha engedélyezzük ezen a területen az együttműködést.

4. dia

Összejátszás és dezertálás

A kartellmegállapodások inherens módon instabilak

A kartellmegállapodás szerinti mennyiséget termelve $MR > MC$

⇒ Kartellezés helyett felvásárlás/egyesülés

⇒ Fúziókontroll

Herfindahl index: $H = \sum_{i=1}^n s_i^2$

$H < 100$: erős verseny

$H > 2500$: erős koncentráció

Verseny védelme ≠ versenyzők védelme

De nagy az esély rá, hogy még ha nem is lenne tilos az összejátszás, a kartellek jó eséllyel nem maradnának fenn sokáig. Méghozzá körülbelül ugyanabból az okból, amiért még ha a két fogoly a fogolydilemmában meg is egyezik, hogy tagadnak, végül másnap lehet, hogy mindkettő vallani fog: mert a tagadás nem Nash-egyensúly, érdekükben áll egyoldalúan eltérni a megállapodástól, azaz dezertálni. Az összejátszó Cournot-duopólium esetében például

megmutatható, hogy bár a profitjuk nagyobb, mint hogyha versengenének, mégis ha mindkét vállalat a monopolista kibocsátás felét termeli, akkor a határbevételük magasabb a határköltségüknél, ezért mindkettőnek külön-külön érdekében áll növelni a termelést, ami viszont pont ellenébe megy annak, amiért az egész összejátszást elkezdték. És valóban, például az OPEC esetében hullámokban jól megfigyelhető volt, hogy mikor megállapodtak a kitermelés visszafogásában, az árak emelkedtek, először egy ország úgy gondolta, hogy ő egy kicsit többet termel, vagyis ha a többiek tagadnak, akkor ő vall. De ha volt egy ilyen ország, akkor gyorsan jött a második és a harmadik is, senki sem akart a balek maradni. Aztán Szaúd Arábia azt mondta, hogy „na jól van srácok, ezt abba lehet hagyni”, jó magasra emelte a termelést, és hirtelen mindenki rájött, hogy csak jobb lenne összefogni. Oda, vissza, oda, vissza.

Az összejátszás egy jó alternatívája lehet a vállalatok egyesülése, vagy az, hogy az egyik vállalat fölvásárolja a másikat. Ilyesmi nap mint nap történik a piacokon, a vállalatok jó esetben a hatékonyság növelése érdekében vásárolnak föl más vállalatokat. Ezzel egyidejűleg azonban csökken a versenytársak száma is az adott piacon, ami pedig társadalmi hatékonyságvesztést okoz. A versenyhivatalok ezért odafigyelnek rá, hogy nehogy túl kevés vállalat maradjon egy piacon. Az ilyen fajta szabályozást fúziókontrollnak hívják. A versenyhivatal megfigyeli a verseny mértékét az egyes piacokon, és megtilthatja a vállalatok fúzióját abban az esetben, ha az a piac túlzott koncentrációjához vezetne. Ehhez persze szükség van egy mérőszámra, ami megmutatja, hogy mennyire koncentrált a piac, ami egy másik megfogalmazása annak, hogy milyen erős a verseny a piacon. Ennek egyik lehetséges mérőszáma a Herfindahl index, amely egyszerűen összeadja a vállalatok százalékos piaci részesedéseinek négyzetét. Ha a piaci részesedéseket százalékos formában adjuk meg, akkor a mutató 0 és 10000 közé fog esni, ahol a 100 alatti érték erőteljes versenyt, a 2500 fölötti pedig erős koncentrációt jelez. Ebben a kurzusban nem célunk, hogy részletesen megismerkedjünk a horizontális és vertikális (előre vagy hátrafelé) történő egyesülésekkel, felvásárlásokkal és ezek pontos versenyjogi szabályozásával, de jó, ha tud ezek létezéséről, és hogy ezek problematikus mivolta mind a tökéletlen verseny következtében létrejövő holtteher-vesztéssel van összefüggésben.

Még egy fontos dolog a versenyszabályozással és az oligopol piacokkal kapcsolatban: a verseny védelme nem egyenlő a versenyzők védelmével. Láttuk, hogy a fogyasztóknak az az ideális, ha sok szereplő van és élénk verseny, a termelőknek pedig az, ha minél kevesebb másik termelővel kell versenyezniük. A vállalatok ezért próbálják például a potenciális versenytársakat távol tartani, egymással összejátszani. Ez néha nagyon jól sikerül, és például a jobb minőségre, vagy a fogyasztók érdekeire hivatkozva rá tudják venni a szabályozókat, hogy olyan korlátokat állítsanak, amelyek akadályozzák a versenytársak belépését. Például ügyvéd csak megfelelő jogi diplomával lehet valaki, akárcsak orvos, mert a fogyasztók érdeke, hogy ne sarlatánok képviseljék, vagy kezeljék őket. De gondolhat az engedélyhez kötött taxi-működtetésre is. Ezek az intézkedések azonban belépési korlátok is, amely alacsonyan tartja a versenytársak számát az adott iparágban, növeli a profitjukat, elkényelmesíti őket. A bankokat például olyan erőteljesen szabályozták az Egyesült Államokban, hogy megengedhették maguknak a rövid nyitvatartási időket és a magas díjakat. Mikor pedig elkezdődött a dereguláció, elkezdődött a verseny is: hosszabb nyitva tartások, alacsonyabb

díjak. A szabályozás szükségességül hangoztatott indokok sokszor csak elterelik a figyelmet az intézkedéseknek a versenyzőket és profitjukat védő hatásáról.

Vajon szabályozás nélkül sérülne-e a verseny a piacokon, vagy éppen, hogy a szabályozások ellenére is érvényesülne? Már itt is látszik, hogy a gazdaságpolitikai döntéshozatal nem egyszerű. De erről a makroökonómia kurzuson majd bővebben.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
KÖZGAZDÁSZ KÉPZÉS
TÁVOKTATÁSI TAGOZAT
LECKESOROZAT
COPYRIGHT © SZTE GTK 2017/2018

A LECKE TARTALMA, ILLETVE ALKOTÓ ELEMEI ELŐZETES,
ÍRÁSBELI ENGEDÉLY MELLETT HASZNÁLHATÓK FEL.

JELEN TANANYAG
A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN KÉSZÜLT
AZ EURÓPAI UNIÓ TÁMOGATÁSÁVAL.
PROJEKT AZONOSÍTÓ: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE